

LEA 'A E 'EIKI 'ATENI SENIALE MO E MINISITA LAO 'I HONO HUUFI 'A E UIKE LAO 2008

MONITE 17 NOVEMA 2008

FAKATAPU KI HE KAKAI KOTOA 'OKU A'U ATU KI AI 'A E FAKAHOHA'A NI, PEA A'USIA 'ETAU FANAU AKO MEI HE LAUTOHI PULE'ANGA 'O NUKU'ALOFA.

'OKU OU LAU KO HOKU MONU 'A 'EKU TOE KAU FAKATAHA MO KIMOUTOLU 'I HONO HUUFI 'A E UIKE LAO 2008 'A IA KO E UIKE LAO HONO UA IA KUO FAKAHOKO 'I HE FONUA NI.

KO E TEFITO'I KAVEINGA FOKI 'O E UIKE LAO KO E "FAKA'APA'APA'I PE PULE 'A E LAO", PE KO E FAKALEA FAKA-PILITANIA, "RULE OF LAW".

KO E KAVEINGA NI KO E TEFITO'I FAKAKAUKAU IA KUO TUKUPA 'A E NGAHI FONUA LAHI 'I MAMANI KENAU TAUHI. KO HONO TAUHI 'OKU 'UHINGA KE TALANGOFUA KI AI, FAKA'APA'APA'I, PEA FAKAPAPAU'I MO VILITAKI KE TAUHI 'I HE TAPA KOTOA PE 'O E SOSAIETI.

'OKU 'IKAI KE NGATA PE 'A E NGAUE'AKI 'A E FAKA'APA'APA'I PE PULE 'A E LAO 'I HE NGAHI KAVEINGA FAKA LOTOFONUA, KA KUO HOKO IA KO E TEFITO'I FAKAKAUKAU FAKAVAHA'APULE'ANGA MO FAKAMAMANI LAHI,

'I HE MAHINA SIULAI 'O E TA'U NI NEU MA'U AI 'A E FAINGAMALIE KEU KAU ATU KI HE FAKATAHA NE FAKAHOKO 'I 'ETINIPUA, SIKOTILANI 'A E KAU HOU'EIKI MINISITA LAO 'O E NGAHI FONUA KOMINIUELI.

KO E KAVEINGA NA'E FAKAMAMAFI 'E HE FAKATAHA NI, KO E FAKA'APA'APA'I PE PULE 'A E LAO.

NA'E TALI AI MO FELOTOI 'A E KAU MINISITA 'O E NGAHI FONUA KOMINIUELI KOTOA, FEKAU'AKI MO E PULE'ANGA LELEI 'A E FAKAMAMAFI KE FAKA'AONGA'I KAKATO MO POTUPOTU TATAU 'A E PULE 'A E LAO KI HE NGAHI VA'A 'E TOLU 'A E PULE'ANGA 'O 'OUA 'E FAKAMAMAFI, FAKAMA'AMA'A PE FAKAPALATAHA KI HE TAFI'AKI PE 'E TAHA.

KO IA AI, 'OKU TU'U 'A E KAU 'ATENI SENIALE MO E KAU MINISITA LAO 'O E KOMINIUELI KE POUPOU'I 'A E FAKA'APA'APA'I MO PULE 'A E LAO 'AKI HONO FAKALELE HA PULE'ANGA 'OKU NGAUE LELEI (GOOD GOVERNANCE), HO'ATA KI TU'A 'ENE NGAUE (TRANSPARENT) PEA MO FAKA'EFIKA FOKI.

KO E TAHA FOKI 'A E NGAHI FIEMA'U 'A E, FAKA'APA'APA'I PE PULE 'A E LAO KE 'I AI 'A E NGAHI NAUNAU TU'UNGA FE'UNGA MO LAHI FE'UNGA KE LAVA 'O FAKAHOKO LELEI 'A E TEFITO'I FAKAKAUKAU 'A E PULE 'A E LAO.

'OKU POUPOU KI HE MA'UMA'ULUTA 'O HA SOSAIETI 'A E FAKA'APA'APA'I PE PULE 'A E LAO:

1 'OKU KAU KI HENI 'A E TAU'ATAINA 'A E FAKAMAAU'ANGA. 'OKU PAU KE TAU'ATAINA 'A E FAKAMAAU'ANGA MEI HA FA'AHINGA FA'AHU PE. 'OKU 'IKAI KE HOA IA MO E LAO KE KAUNOA HA TAHA 'I HE FAKAMAAU'ANGA;

'OKU KAU AI 'A E FIEMA'U KE 'I AI 'A E NGAHI ME'A NGAUE FE'UNGA KI HE FAKAMAAU'ANGA KE FAKAHOKO HONO NGAHI FATONGIA.

2 'ATAA 'A E NGAUE 'A E LAO KI HA TAHA PE, 'O KAU AI 'A E:

A MA'U NGOFUA 'O E NGAHI LAO;

B FAKA'ILO 'A E LAO KI HE KAKAI, PEA PEHE KI HONO

C FAKAPAPAU'I 'OKU 'ATAA KI HE TAHA KOTOA PE KENE FAKAHOKO NGAUE PE 'EKE FAKA-LAO, 'I HE FAKAMAAU'ANGA, PE MEI HE KAU FAKAFOFONGA LAO PE PULE'ANGA.

3 'OKU KAU FOKI MO HONO FOKOTU'U HA NGAHI SINO KI HONO SIOFI 'A E MAUMAU'I 'A E LAO, 'O KAU AI 'A E:

A POTUNGAUE POLISI 'OKU TAU'ATAINA MO NGAUE FAKATATAU KI HE LAO;

B NGAHI SINO KI HONO TA'OFI 'A E NGAHI NGAUE HALA'AKI 'A E NGAHI MAFAI KE MA'U 'A E NGAHI MONU'IA FAKAFO'ITUITUI.

'OKU OU TUI PEA MO 'AMANAKI KO E NGAHI POLOKALAMA KUO TEUTEU'I 'E HE POTUNGAUE FAKAHINOHINO LAO 'A E PULE'ANGA, POTUNGAUE FAKAMAAU'ANGA, PEA MO E SOSAIETI LAO 'O TONGA, TENAU MALAVA KE TOKONI KI HE MAHINO ANGE 'A E FAKA'APA'APA'I PE PULE 'A E LAO 'I HOTAU FONUA NI.

FAKATAUANGE 'E A'U ATU KI HE TONGA KOTOA 'A E NGAHI POLOKALAMA FEKAU'AKI MO E LAO TATAU PE 'I HE NGALU'EA, PEA 'AONGA 'A E TENITI FAKAMATALA, NGAHI WORKSHOP MO E NGAHI 'A'HI 'A E KAU FAKAFOFONGA LAO KI HE NGAHI KOLO 'I TONGATAPU NI, PEA PEHE FOKI KI HE VAHEFONUVA VAVA'U, HA'APAI MO 'EUA KEMOU NGAUE 'AONGA'AKI 'A E FAINGAMALIE KEMOU TALANOVA MO E KAU FAKAFOFONGA

LAO.

'OKU OU FAKAMALO ATU KIA TEKINAUTOLU KUO NAU NGAUE KI HONO FOKOTU'UTU'U MO FAKAHOKO 'O E UIKE LAO, PEHE FOKI KI HE FANAUAKO MO E KAU FAIAKO KUO NAU POUPOU'I 'A E FANAU KENAU KAU MAI KI HE NGAahi FE'AUHI MO E FAKAME'ITE 'O E 'AHO NI.

'OKU OU LOTO FOKI KEU FAKAHOKO 'A E FAKAMALO MAKEHE KI HE NGAahi KAUTAHA MO E NGAahi 'OFISI FAKAFOFONGA 'O E NGAah FONUA MULI KUO NAU TOKONI KI HE NGAUE NI. FAKATAUANGE TEMOU MA'U HA UIKE LELEI.

FAKAMA'OPO'OPO:

NA'E 'I AI 'A E ME'A 'A E TAHA 'A E KAU 'EIKI FAKAMAAU 'O E FAKAMAAU'ANGA MA'OLUNGA TAHA 'I PILITANIA KO RT HON LORD BINGHAM OF CORNHILL KG 'O E HOUSE OF LORDS 'O NE FAKA'UHINGA'I 'A E FAKA'APA'APA PE PULE 'A E LAO 'O ANGA PEHE NI:

"KO E TAHA KOTOA PE, PEA MO E KAU MA'U MAFAI KOTOA PE 'I HE FONUA, PE 'OKU 'I HE PULE'ANGA PE SEKITOA TAAUTAHA, KUO PAU KENAU TALANGOFUA KI HE LAO,

PEA 'OKU 'I AI 'A E TOTONU 'A E KAKAI KOTOA PE KENAU MA'U 'A E NGAahi TAUMU'A LELEI 'O E NGAahi LAO KUO PAASI,

PEA KO E LAO KUO FAKA'ILO KI AI 'A E KAKAI KOTOA PE,

PEA KO E LAO TENE LAVA 'O FAKAMAHINO'I 'A E NGAHI NGAUE KI HE KAHA'U".

'OKU OU FIEFIA KE FAKAVA 'A E UIKE LAO 2008, PEA MO HONO TEFITO'I KAVEINGA KO E FAKA'APA'APA'I PE PULE 'A E LAO.

TU'A 'OFA ATU.